

מכון
שלום הרטמן
SHALOM HARTMAN
INSTITUTE

הנני מבעירה פנסי הקטן

דף מקורות לשיעור לציון שנה למאורעות 7 באוקטובר

מקור א - לחפש בן-אדם

המשוררת והלוחמת חנה סנש, ממקימות קיבוץ שדות ים שהוצאה להורג על ידי הנאצים, כתבה ביומנה בזמן מלחמת העולם השנייה:

במדורות מלחמה, בדלקה, בשרפה,
בין ימים סוערים של הדם,
הנני מבעירה פנסי הקטן,
לחפש, לחפש בן-אדם.
שלהבות השרפה מדעיכות פנסי,
אור האש מסנוור את עיני;
איך אביט, איך אראה, איך אדע, איך אכיר,
כשהוא יעמד לפני?
תן סימן, אלהים, תן סימן על מצחו;
כי באש, בדלקה ובדם,
כן אכיר את הזיק הטהור, הנצחי,
את אשר חפשתיו: בן-אדם.

יומנה של חנה סנש, נהלל, 11.10.1940

- למה לדעתכם/ן מתכוונת חנה סנש כשהיא כותבת שעליה, בזמן המלחמה "לחפש בן אדם"? מדוע לדעתכם/ן היא מבקשת זאת על רקע המלחמה?
- מהו ה"פנס הקטן" שחנה סנש מדליקה בעת המלחמה? איזו מילה הייתה יכול להחליף דימוי זה? האם אתם/ן מכירים/ות חוויה כזו אצלכם/ן מן המלחמה הנוכחית?
- מהו ה"סימן על מצחו" שחנה סנש מבקשת מהאל? מדוע לדעתכם/ן היא זקוקה לסימן כזה?

חנה סנש

מקור ב - הצילני מרדפי

במזמור מספר תהלים, מופיעה תפילה המיוחסת לדוד, בעת שהתחבא במערה מפני אנשיו של שאול המלך שביקשו להרגו. דוד פונה אל האל בעת צרה ומבקש את עזרתו:

א	משכיל (=מזמור) לדוד בהיותו במערה, תפלה:
ב	קולי אל יהוה אֶזְעַק קולי אל יהוה אֶתְחַנֵּן.
ג	אֶשְׁפָּךְ לִפְנֵי שִׁיחֵי צָרָתִי לִפְנֵי אֲגִיד.
ד	בְּהִתְעַטֵּף עָלַי רוּחִי וְאַתָּה יְדַעַת נְתִיבָתִי,
	בְּאֶרֶח (=בדרך) זוֹ אֶהְלֵךְ, טָמְנוּ פֶּחַ לִי.
ה	הַבֵּיט יְמִין וְרֵאָה וְאִין לִי מְכִיר
	אֶבֶד מְנוֹס (=מפלט) מִמְּנִי, אִין דּוֹרֵשׁ (=מחפש להיטיב) לִנְפְשִׁי.
ו	יְעַקְתִּי אֵלַיךְ יְהוָה אֲמַרְתִּי:
	אַתָּה מַחְסֵי חֲלָקִי בְּאֶרֶץ הַחַיִּים.
ז	הַקְשִׁיבָה אֶל רִנָּתִי כִּי דָלוּתִי מֵאֵד (=נעשיתי דל מאד)
	הַצִּילֵנִי מִרְדְּפֵי כִּי אֲמַצּוּ מִמְּנִי (=היו חזקים ממני).
ח	הוֹצִיאָה מִמִּסְגָּר (=מכלא) נַפְשִׁי, (+אז אוכל) לְהוֹדוֹת אֶת שִׁמְךָ
	בִּי יִכְתְּרוּ (=יחגגו) צְדִיקִים, כִּי (=כאשר) תִּגְמַל עָלַי. (=תגמול לי חסד ותשחררני)

תהלים קמ"ב

- מהי החוויה שמתאר דוד בשיר תפילתו?
- מה בקשתו מן האל?
- איזה סיוע נפשי יכולה להעניק לו לדעתכם/ התפילה בשעתו הקשה?
- באילו דרכים יכול אדם שאיננו מתפלל, לבקש לעצמו סיוע נפשי דומה בשעות קשות וטראומתיות?

מקור ג - לא בשר ולא יין

אחד הזיכרונות הטראומטיים המשוקעים בתודעה היהודית הוא חורבן בית המקדש ונפילת ירושלים. במקור מספרות חז"ל (סביב המאה ה-2 לספירה) אנו מוצאים דיון בין החכמים בשאלה כיצד נכון להתייחס לחורבן ולציין אותו.

משחרב הבית האחרון (בית המקדש השני) רבו פרושין (=סגפנים) בישראל, שלא היו אוכלין בשר ולא שותין יין.

נטפל להן רבי יהושע, אמר להן: "בניי, מפני מה אין אתם אוכלים בשר?" אמרו לו: "נאכל בשר? שבכל יום היה תמיד (=אחד מהקורבנות שהוקרבו בבית המקדש) קרב (=מוקרב) לגבי (=על גבי) מזבח ועכשיו בטל?" אמר להן: "לא נאכל. ומפני מה אין אתם שותים יין?" אמרו לו: "יין נשתה? שבכל יום היה מתנסך (=נמזג באופן טקסי) על גבי המזבח, ועכשיו בטל?" אמר להם: "לא נשתה."

אמר להם: "אם כן (גם) לחם לא נאכל, שממנו היו מביאין (לבית המקדש) שתי הלחם ולחם הפנים. מים לא נשתה, שמהן היו מנסכים מים בחג (הסוכות). תאנים וענבים לא נאכל, שמהן מביאין ביכורים בעצרת (=חג השבועות)!" שתקו.

אמר להם: "בניי, להתאבל יותר מדיי אי אפשר, ושלא להתאבל כלל אי אפשר. אלא כך אמרו חכמים: סד (=מסייד) אדם את ביתו בסייד ומשייר דבר מועט (=משאיר חלק קטן בלתי מסויד), זכר לירושלם. עושה אדם צרכי סעודה ומשייר דבר מועט, זכר לירושלם. עושה אשה תכשיטין ומשיירת דבר מועט, זכר לירושלם, שנאמר (בתהילים קל"ז ה): 'אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני, תדבק לשוני לחכי אם לא אֶזְכְּרֶיךָ!'

תוספתא, מסכת סוטה, פרק טו, הלכה ה'

- אלו הגבלות הטילו על עצמם הפרושים/הסגפנים? מדוע דווקא הגבלות אלו?
- כיצד הסביר להם ר' יהושע את ההגזמה בהגבלות שהטילו על עצמם?
- מהו הפתרון שמציע ר' יהושע לאופן שבו נכון יותר לנהוג לזכר חורבן הבית? מהו הנימוק שלו לכך? האם אתם.ן מסכימים.ות לדרך שהציע?
- שבירת הכוס בחתונה היהודית מהווה גם היא מחווה סמלית כזכר לחורבן בית המקדש. חישבו והציעו רעיונות למחוות סמליות שניתן לבצע כיום כזכר לאירועי השבעה באוקטובר.

מקור ד - להציץ לתהום באומץ ולמרוד

לנוכח הזיכרון הטראומתי של השואה, מציע אבא קובנר, ממפקדי מרד גטו וילנה, בנאום שנאם בבית התפוצות בשנת 1981, דרך אחרת להתמודדות:

"(...) בכל דור ודור ישנם ששואלים: מה לכם הזיכרון הקודר הזה! וכי לא ניטיב לעשות לנפשותינו אם נפנה את מבטנו אל התכלת העזה של השמיים?"

אך מי שאינו חסר את אומץ הלב להציץ לתהום, יראה ואולי יגלה להפתעתו, שבחשכת הבורות מצויים לא רק הזנועה והחידלון, אלא ששם מרחפת על פני התהום רוחו של עם קשה-עורף. רוחו של עם שידע משחר קורותיו למרוד בחיים מן המוכן, שלא קיבל את משפט הגאולה מידי אותו איש שכבר הושיע כביכול את האנושות, עם שהושפל ודוכא ולא נכנע. ושדור לדור מסר את העדות, שזר לא הבין, כיצד יהודים הופכים מספד לאור - חיים מוסיפים והולכים.

... לחשוף את מקורות הכוח של העמידה על הנפש של דורות יהודים במצוקתם הקשה, לחזור ולהעלות לעיני רבים, מקרוב ומרחוק, את משמעות החיים - היא חובת הלב, האמונה והמצפון."

אבא קובנר, הרצאה, 1981

- מול איזו עמדה אחרת ביחס ל"זיכרון הקודר" מתמודד אבא קובנר בדבריו? מהו לדעתכם הצידוק לעמדה אחרת זו? האם אתם/יכולים/ות להזדהות עמה?
- מדוע, לפי אבא קובנר, יש צורך "להציץ לתהום" של הזיכרונות הטראומטיים? מה ניתן לגלות בזיכרונות אלו?
- נסו לומר את דבריו של אבא קובנר במילים שלכם.

אבא קובנר. איור: חיים טופול

מקור ה - לענות באהבה וטוב לב

בזמן השואה, כתבה אתי הילסום, יהודייה הולנדית צעירה, יומן אישי בו היא מפרטת את תחושותיה ומחשבותיה לנוכח המאורעות הקשים המתרחשים יום יום. בסופו של דבר בחרה אתי הילסום לנסוע אל מותה באשוויץ למרות שיכלה להימלט.

ביומנה היא כותבת:

"זה מפליא כל כך. אנחנו שרויים במלחמה. אנשים נשלחים למחנות ריכוז. מעשי האכזריות היומיומיים הולכים ומתרבים ואני רואה את הבהלה שבאנשים, את הסבל האנושי ההולך ומצטבר... כל אלו ידועים לי ועיני פקוחות לכל גילוי חדש של המציאות. ובכל זאת... אני מוצאת את עצמי נשענת על חזה החיים... ככה זה, זאת תחושת החיים שלי ואין מלחמה או מעשה אכזריות... אשר יוכלו לשנות אותה.

המצוקה כאן באמת נוראה, ובכל זאת, בשעות הערב, כשהיום נסוג ומתרחק, אני צועדת בצעדים קלילים לאורך גדרות התיל ומלבי עולה תמיד התחושה - ואין מה לעשות, זה פשוט כך, זה משהו עמוק ובסיסי: החיים נפלאים ונשגבים, יבוא יום ונצטרך לבנות לנו עולם חדש, ועל כל פשע וכל זוועה עלינו לענות באהבה וטוב לב, שהם תוצאה של מאבק פנימי. מותר לנו לסבול, אבל לא להיכנע לסבל.

אני לא מאמינה שאפשר לתקן משהו בעולם בלי שנתקן קודם את עצמנו, וזה נראה לי הלקח היחיד שאפשר ללמוד מהמלחמה הזאת: שצריך לחפש את הרע בקרבנו ולא בשום מקום אחר."

אתי הילסום, השמים שבתוכי, עמ' 75-76

- למה מתכוונת אתי הילסום כשהיא אומרת: "זאת תחושת החיים שלי, ואין מלחמה או מעשה אכזריות אשר יוכלו לשנות אותה"?
- מהו "המאבק הפנימי" עליו מדברת אתי הילסום. מה נדרש כדי לנצח במאבק זה לדעתכם/ן?
- איזה לקח מבקשת אתי הילסום ללמוד מן המלחמה? האם אתם/ן יכולים/ות להזדהות עם קו מחשבה זה?

מקור ו' - עלים ירוקים פתאום

המשוררת זלדה, מתארת כוח צמיחה בלתי מצוי, המתעורר דווקא ברגעים קשים במיוחד:

כְּאֶשֶׁר הַגּוֹף הֵרֵךְ
מֵט לְנֶפֶל
וְהוּא מְגַלֶּה חֲרָדָתוֹ מִפְּנֵי הַקֶּץ
לְנִשְׁמָה,
מְצַמֵּיחַ עֵץ הַשְּׂגָרָה הַנִּמְוֵךְ
שְׂאֵבֶק אֶכְלוּ
עֵלִים יְרֻקִים פְּתָאִם.
כִּי מְרִיחַ הָאֵין יִפְרִיחַ
הַדּוֹר נֶאֱהָה
וּבְצִמְרָתוֹ צִפּוֹר
אֲחוּזַת קֶסֶם.

ציפור אחוזת קסם | זלדה

מהו לדעתכם/ן "עץ השגרה הנמוך" עליו כותבת זלדה (בנפש האדם)? מדוע דווקא ממנו צומחים בשעת נפילה וחרדה אותם "עלים ירוקים?"

כיצד אתם מבינים/ות את אותה "ציפור אחוזת קסם" המופיעה על גבי פריחת העץ? איזו חוויה רגשית חיובית מתוארת לדעתכם באמצעותו של דימוי זה?

האם גם אתם.ן חוויתם.ן, מאז השביעי לאוקטובר ותחילת מלחמת חרבות ברזל, איזו חוויה חיובית חדשה (ואולי אפילו "קסומה") שנולדה דווקא על רקע המאורעות הקשים והנוראים שקרו?

מהו "עץ השגרה הנמוך" שלכם.ן, שממנו יכולים לצמוח לכם.ן גם כעת "עלים ירוקים?"

מקור ז' - העמדה המוסרית כמחלצת מן התופת

הפסיכואנליטיקאית מירב רוט, שהיתה פעילה במערך הסיוע הנפשי מאז השביעי לאוקטובר, מציגה גישה המעמידה את הערכים המוסריים במקום מרכזי, בתהליך ההתגברות על האירוע הטראומתי:

"הימים ימים של שבר מתמשך. כבר לא שומעים את המפץ הגדול, אלא את רסיסי הלב המתפורר נופלים כמעט חרישית אל רצפת נפשנו... נותר לנו רק דבר אחד שאינו נותן לנו להיכנע – והוא הערכים שלנו.

(...) הניסיון האישי שלי... הפגיש אותי עם מצבי אסון ומשבר טראומטיים, שבהם העמדה האתית (=המוסרית), שכללה את ראיית האחר, את הדבקות בטוב ובנכון, היא היתה היסוד היחיד ששימש לאדם כמגדלור בליל הסערה החשוך אליו נקלע, ושימשה כמיכל, כמצפן, כמורת דרך שחילצה מן התופת.

... מול לחישותיו של דחף המוות המפתה אל החידלון והייאוש, מתייצבים הערכים כצו 8 (=גיוס במצב חירום) פנימי שמשגר אותנו לפעול כסוכני הטוב בעולמנו. (...) אולי זה "קידוש השם" החילוני – ה"שם" שאנחנו נותנים לחיים ראויים – ראיית האחר, אחריות, אמת, הימנעות מאלמות מיותרת, הבחנה בין טוב לרע, צניעות וספק כהגנות מפני יוהרה ועיוורון, הכרה באשמה וחתירה לתיקון."

מירב רוט, "והארץ היתה תוהו ובהו – ונהיה לאור" (הרצאה יוני 2024)

- מהם הערכים שעל-פי הפסיכולוגית מירב רוט מסייעים לחלץ אדם מן החוויה הטראומטית? אילו מהם חשובים יותר בעיניכם?
- האם יש ערכים אחרים חשובים בעיניכם.ן שלא ציינה בדבריה?